

Joslip OSLIĆ

Josip Stadler prvi nositelj filozofske katedre na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu

Josip Stadler, prvi je vrhbosanski nadbiskup i uspostavitelj redovite crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini. Za svojega je života djelovao ne samo kao duhovni pastir, graditelj i "otac siročadi", nego i kao znanstvenik koji je dao bogate prinose na polju teologije i napose filozofije. Naime, J. Stadler je prvi u Hrvata dao sustavni prikaz filozofskih znanosti. Objavio je nekoliko vrlo značajnih teoloških i filozofskih djela među kojima se ističe njegova *Opća metafizika ili ontologija* koja je u nakladi izdavačke kuće "Breza" doživjela svoje ponovljeno izdanje. Ovo ponovljeno izdanje Stadlerove *Opće metafizike ili ontologije* govori samo u prilog tome da se njegova spekulativna misao i danas uvažava i da njegova *Opća metafizika ili ontologija* može i danas poslužiti svima onima koji se bave filozofijom kao umijećem mišljenja.

U razmatranju nastojim - barem u nekoliko temeljnih naznaka - iz zagrebačke perspektive progovoriti o životu i djelu vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera. U skladu s tim želim se prije svega usredotočiti na njegov profesorski rad na Katoličkom bogoslovnom fakultetu (KBF) u Zagrebu. Kao što je poznato, Stadler je prvi i jedini napisao u Hrvata sustav filozofije i jednako tako pripada "među prve hrvatske filozofe koji su pisali hrvatskim jezikom i ujedno među prvake neoskolastičkoga pokreta među Hrvatima, čime je stekao nemale zasluge".¹ O Josipu Stadleru kao filozofu napisan je veći broj znanstvenih radova,² međutim, vrednovanje njegovog cjelokupnog opusa u sklopu razvoja neoskolastičke filozofije kod

¹ Marko JOSIPOVIĆ, "Pogovor", u: Josip STADLER, *Opća metafizika ili ontologija*, Zagreb 2004., str. 174.

² Usp. O tomu: Marko JOSIPOVIĆ, "Pogovor", str. 173-207; ISTI, "Za Crkvu i domovinu. Stadlerovi pothvati na području filozofije", u: Marko JOSIPOVIĆ - Mato ZOVKIĆ (prir.), *Crtajte granice ne prectajte ljude. Zbornik radova u povodu imenovanja vrhbosanskog nadbiskupa Vinka Puljića kardinalom*, Sarajevo - Bol 1995.; Željko PAVIĆ, "Ja sam koji sam. Mogućnost mišljenja i spoznavanja egzistencije Boga u svjetlu 'Naravnog bogoslovlja'", u: *Crtajte granice ne prectajte ljude*, str. 881-939.

Hrvata tek predstoji. Ipak se može sa sigurnošću kazati da je Stadler sa svojim filozofsko-teološkim opusom bitno pridonio razvoju neoskolastike, kako u Hrvatskoj tako i u Bosni i Hercegovini. Upravo na tragu Stadlerove neoskolastičke pozicije, trebalo bi i dalje nastaviti s kritičkim istraživanjem i vrednovanjem neskolastičke tradicije kao i njezinih doprinosa hrvatskoj filozofskoj baštini.³

Svoju punu afirmaciju Stadler doživljava u razdoblju od 1874. do 1881. god., otkada djeluje kao profesor filozofije na KBF-u u Zagrebu.⁴ Kao profesor filozofije i fundamentalne teologije, Stadler je nakon povratka iz Rima bio jedan od glavnih oslonaca KBF-a u Zagrebu. U svojoj 32. godini života postao je pročelnik katedre za filozofiju i ubrzo nakon toga uslijedilo je imenovanje za izvanrednog profesora filozofije na KBF-u. Na temelju njegovih brojnih radova, i na temelju njegovog bogatog znanstveno-nastavnog iskustva, on je već u svojoj 34. godini života postao redoviti profesor filozofije na KBF-u. Pri tom je također važno spomenuti da je fakultetsko Vijeće KBF-a vrlo brzo prepoznalo njegove sposobnosti koje se odnose na vođenje i upravljanje Fakultetom, stoga ga je Vijeće KBF-a u dva mandata izabralo za dekana KBF-a. Međutim, službu dekana u drugom mandatu Stadler nije vršio, jer je upravo u to vrijeme uslijedilo njegovo imenovanje za vrhbosanskog nadbiskupa.

U vremenu kada je Stadler obnašao službu dekana uveden je tzv. "Red promocije na bogoslovnom fakultetu".⁵ Tako je primjerice za doktora bogoslovlja 22. 12. 1877. promoviran "svećenik Aleksandar Šmit, a 01. 08. 1878. svećenik Andrija Jagatić".⁶ Upravo ove promocije novih doktora bogoslovlja samo su potvrdile Stadlerovo mudro upravljanje Fakultetom i one su istodobno progovorile u prilog tome da se Fakultetu kao visokoj znanstvenoj ustanovi na temelju potvrđene znanstvenosti priznaje i daje pravo podjeljivanja akademskih gradusa. Osim što je Stadler kao dekan sudjelovao "u vodećim strukturama fakulteta",⁷ on "se izričito zauzimao

³ Upravo na tragu istraživanja hrvatske neoskolastike objavljena knjiga *Vjera i um* u kojoj je osobita pozornost posvećena zagrebačkim profesorima filozofije: Stjepanu Zimmermannu, Vilimu Keilbachu i Vjekoslavu Bajsiću. Usp. Josip OSLIĆ, *Vjera i um. Neoskolastički i suvremeni pristupi*, Zagreb 2004.

⁴ Usp. Josip BALOBAN, "Josip Stadler, svećenik i profesor zagrebačke nadbiskupije", u: Pavo JURIŠIĆ (prir.), *Josip Stadler. Život i djelo. Zbornik radova međunarodnih znanstvenih skupova o dr. Josipu Stadleru, održanih od 21. do 24. rujna 1998. u Sarajevu i 12. studenoga 1998. u Zagrebu prigodom 80. obljetnice smrti prvoga vrhbosanskoga nadbiskupa*, Sarajevo 1999., str. 76.

⁵ Usp. *isto*, str. 78.

⁶ Usp. *isto*.

⁷ "Unutar Bogoslovnog fakulteta" Stadler "ima zapaženu ulogu, posebno u vodećim strukturama Fakulteta, što potvrđuje i činjenica da je u sedam godina djelovanja na Fakultetu

za napredovanje kolega profesora i za doradivanje kriterija studija”.⁸ Time je Stadler nedvojbeno pokazao ne samo svoju solidarnost i razumijevanje prema kolegama profesorima, nego i svu svoju brigu oko boljitka Fakulteta kao visoke znanstvene ustanove.

Na moju izričitu zamolbu, diplomirani teolog KBF-a Zlatko Pavetić u svojem je diplomskom radu *Nositelji filozofske katedre na KBF-u od 1882.-1993. godine* prikupio dragocjene povijesne i statističke podatke o sedam pročelnika, odnosno o sedam nositelja katedre za filozofiju na KBF-u u Zagrebu. U tom kontekstu vrijedno je spomenuti da je upravo Josip Stadler uz druge uvažene profesore KBF-a Antuna Bauera, Frana Baraca, Stjepana Zimmermanna, Vilima Keilbacha, Ivana Kozelja i Vjekoslava Bajsića, bio prvi nositelj, odnosno prvi pročelnik katedre za filozofiju na KBF-u.⁹ Pozivajući se na prikupljenu arhivsku građu, došlo se do zaključka da je Josip Stadler bio plodan pisac, prevoditelj i dubokoumni mislilac koji je u svojim filozofsko-teološkim raspravama označio ne samo duh jednog vremena, nego je otvorio i nove perspektive u istraživanju bogate filozofsko-teološke baštine.¹⁰ Iz prikupljene građe također je postalo vidljivo da je Josip Stadler objavio ukupno 16 znanstvenih djela i prijevoda koji su bitno utjecali na oblikovanje hrvatske filozofsko-teološke misli u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Osim filozofskih spisa,¹¹ Stadler se također istaknuo i na području teologije, prije svega na području fundamentalne teologije.¹² Ono što je Josip Stadler ostvario, “a ostvario je uistinu

tu dva puta izabran za dekana s tim da drugi mandat nije mogao izvršiti zbog imenovanja za vrhbosanskog nadbiskupa. Slanjem studenata na školovanje u Rim mislio je na budućnost Fakulteta. U tom pogledu dao je izniman doprinos.” *Isto*, str. 89.

⁸ *Isto*, str. 78.

⁹ Usp. Zlatko PAVETIĆ, *Nositelji filozofske katedre na KBF-u od 1882. - 1993. godine*, Zagreb 2003. Vidi osobito sadržaj diplomskoga rada.

¹⁰ Usp. *isto*, str. 12 i dalje.

¹¹ Ovdje navodim samo važnije Stadlerove filozofske spise: *Logika. Dijalektika*, Sarajevo 1904.; *Logika. Kritika ili noetika*, Sarajevo 1905.; *Opća metafizika ili ontologija*, Sarajevo 1907.; *Kosmologija*, Sarajevo 1909.; *Psihologija*, Sarajevo 1910.; *Naravno bogoslovlje*, Sarajevo 1915.

¹² Njegov važni fundamentalno-teološki spis objavljen je kao priručnik za studente teologije pod naslovom *Theologia fundamentalis. Tractatus de vera religione, de vera Christi Ecclesia et de romano Pontifice*, sv. I., Zagreb 1880. Drugi svetak objavljen je četiri godine kasnije u Sarajevu pod naslovom *Theologia fundamentalis. Tractatus de traditione, scriptura et analysi fidei*, Sarajevo 1884. “Stadlerova TF je dakle dvo-sveščno opsežno djelo s gotovo 700 stranica latinskog teksta. U teološkoj literaturi neosporna je činjenica da se fundamentalna teologija tek u 19. st. razvila kao samostalna i od dogmatike odvojena disciplina.” Nediljko Ante ANČIĆ, “Stadlerova fundamentalna teologija”, u: *Josip Stadler. Život i djelo*, str. 567.

mного, ostvareno je solidno i znalački. Stadlera možemo s pravom nazvati osnivačem moderne kulturno-povijesne baštine Bosne”.¹³

Promatrajući iz današnje perspektive razvoj neoskolatike osobito između enciklike *Aeterni Patris* i *Fides et ratio* u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini “treba kazati da na crti *Aeterni Patris* bitno ustrajava Josip Stadler koji se izravno upušta u raspravu s Kantom i modernizmom, ali nikako s pozicija jednoga Hijacinta Boškovića, već bezpredrasudno nastojeći uočiti glavne točke razilaženja. Stadler ne vidi u Kantovu ‘modernizmu’ nijekanje spoznatljivosti Boga, već samo nijekanje racionalnih putova njegova spoznavanja. Njegov nasljednik na katedri za filozofiju Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, nadbiskup Antun Bauer postavlja se oštrije prema Kantu u onim segmentima u kojima kroz raspravu sa Spevecom, Šulekom i Brusinom želi opovrgnuti u potpunosti materijalizam, ali jednako tako vratiti filozofiji njezino aristotelovsko-metafizičko dostojanstvo”.¹⁴

Osim što je Stadler, s jedne strane raspravljao s “modernizmom”, s druge strane on se također upuštao u raspravu s “darvinizmom” koji je sve snažnije počeo dobivati svoja materijalistička obilježja. Ta se Stadlerova kritička rasprava prije svega može vidjeti u njegovoj *Kosmologiji* u kojoj on nasuprot “darvinizmu” postavlja svoje “logičke i ontološko-analoške argumente”.¹⁵

Prije svojega nasljednika na katedri za filozofiju, Antuna Bauera, Josip Stadler je među prvima u toj generaciji neoskolastičkih filozofa u Hrvatskoj dao dragocjene prinose u stvaranju i oblikovanju hrvatskog filozofskog nazivlja. To se područje i danas intenzivno istražuje i ono ostaje u onom izvornom smislu riječi biljeg jednog vremena u kojem su filozofirajući teolozi bitno obogatili hrvatsku filozofsku i teološku baštinu. Upravo na tragu stvaranja hrvatskog filozofskog nazivlja, J. Stadler je svojom kreativnošću pretekao i druge važne hrvatske filozofe, kao što su “Franjo Marković, Đuro Arnold, Antun Bauer i Albert Bazala”.¹⁶

“Po svom filozofskom profilu Stadler je izdanak i protagonist neoskolastičkog pokreta, začetog i promicanog - ponajviše kao reakcija na racionalizam prosvjetitelja, imanentizam idealista i materijalizam pozitivista, koji su izravno nagrivali i potkopavali temeljne istine kršćanske vjere - prvo u talijanskim katoličkim krugovima i na visokim učilištima, a koji se u drugoj polovici 19. stoljeća razvio u fenomen svjetskih razmjera.”¹⁷

¹³ Usp. Zlatko PAVETIĆ, *Nositelji filozofske katedre na KBF-u od 1882. - 1993. godine*, str. 13.

¹⁴ Josip OSLIĆ, *Vjera i um*, str. 19-20.

¹⁵ Usp. *isto*, str. 29.

¹⁶ Marko JOSIPOVIĆ, “Pogovor”, str. 180.

¹⁷ ISTI, “Za Crkvu i domovinu. Stadlerovi pothvati na području filozofije”, str. 865.

Nadovezujući se na netom iznesene tvrdnje M. Josipovića, treba kazati da Stadler u duhu skolastičke i neoskolastičke filozofske tradicije pod pojmom “filozofije” podrazumijeva “sustav znanosti” koje “uzimaju u pretres zadnje razloge svih stvari”;¹⁸ to drugim riječima znači da filozofija treba razumskim putem kritički istraživati čovjekov vanjski svijet (kozmiologija), čovjekovu narav (dušoslovlje) i naposljetku “samu narav Boga (naravno bogoslovlje)”.¹⁹ Tek tada, kada su razmotrena pitanja “kozmiologije” i “dušoslovlja”, moguće je napraviti korak prema “naravnom bogoslovlju”. Međutim, s pravom se postavlja pitanje: gdje je onda u jednom takvom sustavu filozofije “ontologija”? “Ontologija” bi se u jednom takvom sustavu filozofskih znanosti trebala svakako obraditi prije “naravnog bogoslovlja”, jer se ona bavi razmatranjem upravo onih temeljnih postavki na kojima je tek moguće razvijati i izgrađivati jedan smisleni govor o Bogu (naravno bogoslovlje). I upravo je to slučaj kod Josipa Stadlera koji je prije objavljivanja “naravnog bogoslovlja”, napisao i objavio svoju “ontologiju”.²⁰

Za samu narav čovjekova uma koji se može vinuti i do spoznavanja nadosjetilnih zbiljnosti koje nadilaze puku pojavnost, u uvodnim napomenama Stadlerove *Opće metafisike ili ontologije* stoji:

“Naš um shvaća ponajprije što nam je najbliže: stvari osjetne, a onda istom gleda da prođe i u stvari nadosjetne. Tomu nas uči sama narav. Radodonal naš duh, kako već je, ne zadovoljava se poznavanjem pukih pojava i čina; on hoće da shvati nutarnju narav tih pojava; on hoće da sazna za uzrok i bivstvo stvari. Tako naš um već po svojoj naravi od istraživanja stvari osjetilnih prelazi na istraživanja stvari nadosjetilnih; od stvari fizičkih na metafizičke.”²¹

Na temelju rečenoga, Stadler daje na znanje da u biti postoje dva načina spoznavanja, odnosno dvije vrste spoznaje; s jedne strane to je osjetilna ili empirijska spoznaja, i s druge strane to je nadosjetilna ili metafizička spoznaja. Prva je vezana za svijet iskustva, odnosno za svijet osjetilne zamjedbe, dok je druga prije svega orijentirana na svijet duhovnih zbiljnosti. Prva vrsta spoznaje se prije svega pozicionira u sklopu “prirodnih znanosti”, dok se druga vrsta spoznaje ozbiljuje u sklopu “duhovnih znanosti”. Novonastale aporije između svijeta prirodnih znanosti i svijeta

¹⁸ Josip STADLER, *Logika*, dio prvi: *Dijalektika*, Sarajevo 1904., str. 7.

¹⁹ Usp. o tomu Željko PAVIĆ, “‘Ja sam koji sam.’ Mogućnost mišljenja i spoznavanja egzistencije Boga u svjetlu Stadlerova ‘Naravnog bogoslovlja’”, str. 891.

²⁰ Upravo o tomu svjedoči i sam redoslijed objavljivanja Stadlerovih fundamentalnih spisa. Tako je primjerice njegova *Ontologija* objavljena 1907. god., dok je *Naravno bogoslovlje* objavljeno 1915. god.

²¹ Josip STADLER, *Opća metafisika ili ontologija*, Zagreb 2004., str. 19.

duhovnih znanosti u suvremenoj se filozofiji prije svega diskutiraju u sklopu “graničnih pitanja” koja upravo na tragu “dijaloga” nastoje osvjetljavati rubna područja između znanosti i teologije. Međutim, kada se govori o “graničnim pitanjima” koja se odnose na svijet prirodnih znanosti i teologije, s pravom se postavlja pitanje o ulozi i zadaći filozofije. Filozofija bi u sklopu ovog problemskog pitanja trebala preuzeti “posredničku”²² ulogu, tj. ona bi trebala poraditi upravo na postavljanju i stvaranju svih onih bitnih pretpostavki na temelju kojih je danas tek moguće voditi jedan smisleni dijalog između prirodnih znanosti i teologije.

Zanimljivo je primijetiti da Stadlerova teorijska filozofija ne ostaje puka filozofska teorija, već uzima udjela u čovjekovu konkretnom životu ili kako bi to rekao E. Husserl u čovjekovu “životnom svijetu”. U svojoj *Dijalektici* Stadler primjerice kaže: “Kakve su spoznaje, takva su i djelovanja.”²³ Ako se, dakle, čovjek u svojim spoznajnim nastojanjima ne ograniči samo na vidljivi svijet koji ga okružuje, on će biti u stanju da svoje spoznajne moći usmjeri i na one sadržaje koji nadilaze puku pojavnost. Stadler nastoji pokazati da je spoznaja u svojoj temeljnoj strukturi transcendentna, tj. ona je okrenuta i prema metafizičkim zbiljnostima. Međutim, iz ove se Stadlerove postavke također može vidjeti i praktičnost čovjekova spoznavanja. Naime, kod Stadlera postaje vidljivo da bi sve postignute ili ostvarene spoznaje trebale imati praktičnu dimenziju, odnosno pokazivati svoj praktični smisao. To drugim riječima znači, ono što čovjek na temelju svojih spoznajnih moći spoznaje, trebalo bi imati odjeka i u njegovom svakodnevnom životu. Kod Stadlera spoznaja prestaje biti samo jedna igra teorijskoga uma, u kojoj um slavi svu svoju razigranost i domišljatost, nego ona također postaje ključni čimbenik čovjekova faktičnog životnog iskustva u kojem se primjerice zrcali pitanje “slobodnog izbora” koji čovjeka upućuje prema etičkim, odnosno vrijednosnim sustavima. To je osobito važno danas, kada se stječe dojam da je i sama znanost postala svemoćna i da može ostvariti sve ono što je spoznala. Međutim, i u suvremenoj slici svijeta ostaje trajna dilema, da li je sve ono što je u znanosti spoznatljivo i dohvatljivo, da li je sve i dopustivo? Dakle, Stadler je u pravu kada govori o tome kako naše spoznaje uvijek imaju značajne utjecaje i na naša djelovanja. Međutim, da li možemo i smijemo s etičkog stanovišta sve naše spoznaje ozbiljiti, to ipak ostaje dvojbeno pitanje.

Upravo se na tom pitanju lome koplja o odnosu etike i ontologije. Naime, kada Stadler kaže: “Kakve su spoznaje, takva su i djelovanja”, ta-

²² Usp. o tome: Josip OSLIĆ, “Odnos svijeta, života i čovjeka”, u: *Kolo. Časopis Matice hrvatske*, 14 (2/2004), 529.

²³ Josip STADLER, *Logika*, dio prvi: *Dijalektika*, Zagreb 1871., str. 3.

da to - opet u Stadlerovu smislu - može značiti jedino da je *spoznaja bića nužno "dobra"*. Ili, drugačije rečeno: Čak nas i kozmički poredak stvari uči da ništa u tom poretku nije bezvrijedno u pogledu opstojanja. Savršenost bića kao bića, unutar Stadlerove ontologije, govori da čak ni njegova svojstva nisu razdjeljiva od njega. Stadler tu dakako, poput T. Akvinskoga i Suareza, ne uvida da biće kao biće nikad nije realno biće, tj. da nikada ne može realno biti biće, već samo kao bitna odredba *sudjelovati* na biću, zbog čega takva vrsta neoskolastičkoga "realizma" gubi čak i izvorni odnos prema razumijevanju istine kao *adaequatio rei et intellectus*. No, Stadler svoju ontološku teoriju bića vraća na razinu "bistva" (bīti), ali ne na način aristotelovsko-tomističke kauzalne metafizike, već prije svega (sa Suarezom) upozoravajući na to da savršenost bića počiva u njegovoj ozbiljenosti, u njegovoj zbiljnosti. Međutim, tu ponovno nastaje problem: biće kao biće nije nikakva sastavljenost, ali je biće *in actu* uvijek nešto složeno i utoliko, kako kaže Stadler, ne-od-sebe, nego od-drugog. Kada bismo ovu ontološku postavku pokušali prevesti u sferu ontičkih, prije svega etičkih odnosa, tada bi to - nasuprot Kantu - značilo da subjekt nije od-sebe, nego da je uvjet njegove vlastite subjektivnosti upravo ono Drugo koje ga čini tim ne-od-sebe. Jer Stadler je u svojoj ontologiji, ma koliko mu se mogao prigovarati neoskolastički objektivizam, ipak uspio pokazati da upravo to ne-od sebe znači onu vrstu subjektivne nepreuzetnosti, bez koje subjekt ne može preuzeti odgovornost niti za Drugog niti za samoga sebe kao onoga koji je upravo omogućen od tog Drugog kao ono ne-od-sebe. Jer isto nikada neće biti bez drugoga isto:

*"Ako može jedno biti bez drugoga, neće biti isto. To Aristotelovo pravilo jest očevidno znamenje stvarne razlike, ako po odvojenju jednoga od drugoga oboje biti ustraju; jer se ništa ne može samo od sebe odvojiti. No i onda se dvoje razlikuju stvarno, ako po odvojenju jedno ustraje, a drugo prestane; jer već odatle, što jedno nadalje opstoji, kad je drugo već biti prestalo, jasno slijedi da ono, što nadalje opstoji, i ono, što je opstojati prestalo, nije jedno isto; jer bi inače jedno isto ujedno bilo i ne bilo. Tako n. p. figura nije samo u umu, nego je nešto pozitivno u samoj stvari; kad se dakle figura promijeni, promijeni se nešto u stvari. No može se figura promijeniti, a da se supstancija tjelovna u sebi ne promijeni. Ne ćemo li dakle kazati, da se jedna ista stvar ujedno mijenja i ne mijenja, valja priznati, da se figura stvarno razlikuje od same tjelovne supstancije, kojoj je figura."*²⁴

Već na temelju ovih nekoliko naznačenih odrednica Stadlerova filozofiranja i teologiziranja postaje vidljivo da je Stadler bio vrsni znanstve-

²⁴ Josip STADLER, *Opća metafizika ili ontologija*, str. 66.

nik i filozof koji se znao upustiti u raspravu ne samo s filozofsko-teološkom baštinom, nego i sa svojim suvremenicima. Stoga je njegov znanstveni doprinos za hrvatsku filozofsku baštinu od neprocjenjive vrijednosti. Njegov bogati filozofsko-teološki opus ostaje i dalje veliki izazov za daljnja znanstvena istraživanja.

Stadlerovo ponovljeno izdanje *Opće metafisike ili ontologije* govori samo u prilog tome da veliki duhovni pisac i filozof Josip Stadler doista nije pao u zaborav, nego naprotiv njegova djela po svojoj oštroomnosti, po svojim sustavnim prinosima govore i danas i time postaju nezaobilazno "filozofsko" i "teološko mjesto" za svako daljnje istraživanje naše neoskolastičke baštine. I to prije svega zbog toga što je Stadler neovisno o svojem "pozivu", kao otac sve siročadi u Bosni a i sam odrastao kao siročić, shvatio da istina, dobrotu i ljepotu uvijek potječu od drugog, da one nikada nisu naši vlastiti, sebični umišljaji.